

OSMAN LAVIĆ

Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu

BIBLIOTEKA MEHMED-PAŠE KUKAVICE U TRAVNIKU

Sažetak

Mehmed-paša Kukavica, rodom iz Foče, jedan je od najvećih vakifa u Bosni. Živio je u prvoj polovini XVIII stoljeća i za vrijeme kratkog vezirovanja u Bosni sagradio i uvakufio oko 80 vjersko-prosvjetnih, koristonosnih, privrednih i drugih objekata u osam gradova Bosne. Do sada je bila poznata jedna njegova vakufnama, kojom je uredio rad nekih od ovih vakufa. U ovom radu je prevedena i predstavljena vakufnama koja do sada nije bila poznata, a kojom je Mehmed-paša Kukavica uvakufio biblioteku od 75 kodeksa rukopisa, određene stvari za opremanje i upotrebu u novosagrađenoj medresi u Travniku, kao i 2.000 akči koje će se izdavati pod zakonit zakup, a od prihoda podmirivati potrebe održavanja njegovih vakufa. Karakteristika uvakufnjene biblioteke je da je sadržavala izvjestan broj medicinskih djela, među kojima i komentar čuvenog djela *al-Qānūn*. Trideset pet kodeksa iz ove biblioteke je sačuvano i danas se nalaze u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke.

Gljučne riječi: Mehmed-paša Kukavica, Travnik, osmanske biblioteke, vakufnama.

Uvod

Osamnaesto stoljeće je za Osmansko Carstvo značilo nastavak slabljenja ove imperije, kako na vojnom tako i na društveno-političkom, ekonomskom i kulturnom planu, čega nije bila pošteđena ni Bosna. Česte unutrašnje pobune bosanskog plemstva, neredi i provokacije manjeg i većeg intenziteta na njenim granicama, posebno onoj prema Crnoj Gori, glavna su obilježja ovoga perioda.¹ U takvim okolnostima rođen je Mehmed-paša Kukavica. Malo se zna o njegovom djetinjstvu i školovanju. U jednom kraćem osvrtu na njegovu biografiju, objavljenom u listu *Bošnjak*, navodi se da je Mehmed-paša

1 Više o prilikama u Bosni u XII i XVIII stoljeću vidi: Avdo Sućeska, "Bune seljaka muslimana u Bosni u XVII i XVIII stoljeću", saopćenje na simpoziju "Oslobodilački pokreti jugoslavenskih naroda od XVI veka do početka Prvog svetskog rata", *Zbornik radova* knj. 1, Istorijski institut – Beograd, 1976, str. 69-100; Muhamed Hadžijahić, "Bune i ustanak u Bosni serdinom XVIII stoljeća", *Historijski zbornik* 1980-1981, Zagreb, 1982, str. 99-137.

Kukavica rođen u Foči, u Nezirovoj mahali, 1694. godine. Ocu mu je bilo ime Ibrahim, a pripadao je srednjem staležu obrtnika (esnafa). Kao *adžami oglan* Mehmed je odveden u Istanbul, gdje je završio vojne škole (*Mektebi harbiye*).² Tridesetih godina osamnaestog stoljeća bio je čehaja u sviti Hekimoglu Ali-paše. Godine 1163/1750. postavljen je za šefa dvorskog ceremonijala (čaušbaša) u Carigradu. Dvije godine kasnije, mjeseca zu-l-ka'deta 1165/ septembra 1752, kao izaslanik sultana Mahmuda I (1730-1754) poslan je u Bosnu da uguši česte pobune bosanskog plemstva, posebno janjičara. U fermanu, kojim se ovlašćuje da uspostavi red u Bosni, navodi se da je „spomenuti čaušbaša ... potomak bosanskog plemstva“.³ Kao nagradu za uspješno obavljene zadatke koje mu je sultan povjeravao imenovan je valijom u Bosni 1. džumade-l-ahira 1166/5. aprila 1753. godine.⁴ Na ovoj dužnosti ostao je do 8. ševvala 1169/6. jula 1756. godine, da bi nakon toga bio imenovan valijom u Negropontu (Grčka). Fermanom sultana Osmana III (1754-1757) iz druge dekade zu-l-hidždžeta 1170/27. augusta - 5. septembra 1757. ponovo je imenovan valijom u Bosni.⁵ Sa tog položaja smijenjen je u drugoj polovini augusta 1760. godine i postavljen namjesnikom u Janinu (Epir - Grčka). Početkom februara 1761. godine lišen je svih časti i prognan u Resmo (Retimo) na Kreti, gdje je i pogubljen.⁶

2 Autor ne navodi izvore na kojima temelji ove podatke. Vidi: S. Muftić, “Nešto o Mehmed paši Kukavici”, *Bošnjak, list za pouku i zabavu*, 1908. godina, br. 3 (četvrtak, 23. januar 1908).

3 Prijevod fermana o postavljenju vidi u: *Sidžil tešanjskog kadiluka iz druge polovine XVIII vijeka* (1165-1204/1752-1790), s osmansko-turskog preveo Abdulah Polimac; upoređenje prevedenog teksta sa originalom, dopune prijevoda Salih Trako i dr. Lamija Hadžiosmanović; priredio Aladin Husić (uvod, napomene i rječnik termina), Sarajevo, 2019, str. 52-54.

4 Prijevod berata o ovom postavljenju vidi u: *Sidžil tešanjskog kadiluka*, str. 71-72.

5 U ovom fermanu se spominje kao „bivši muhafiz Agriboza“ (v. *Sidžil tešanjskog kadiluka*, str. 228-229). Inače, najkompletniju biografiju Mehmed-paše Kukavice uradio je Alija Bejtović u radu “Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni (1752-1756 i 1757-1760)”, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, VI-VII/1956-57, Sarajevo, 1958, str. 77-114. O njemu su pisali još: Sulejman Kemura, “Hadži Mehmed-paša Kukavica”, *Gajret*, XIV/1933, str. 302-303; Enver Imamović, *Historija bosanske vojske*, Sarajevo, 1999, str. 102; Haso Popara, *Iz rukopisnog blaga Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo, 2019, str. 29.

6 Bono Benić navodi da je 1761. godine pogubljen na otoku Ilmeli, nedaleko od Istanbula, a navodi i razloge zbog kojih je Mehmed-paša pao u nemilost sultana i bio pogubljen: „Uzrok toga bi, jerbo je hilne činio u haračijē, za toliko godina manje tezkera caru kazujući a više od raje kupeći, drugo jerbo isprodava po Krajini kapetanima topove i džebanu, što car muta bijaše poslao, treće gdi diza vojsku na Mostar...; eto ti njihove gospoštije!, četvrto jerbo se nadmeta za pašaluk bosanski s pašom, zetom carevijem“. Bono Benić, *Ljetopis sutješškoga samostana*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Zagreb, 2003, str. 227.

Na osnovu brzog napredovanja u službi dā se zaključiti da je Mehmed-paša Kukavica imao puno povjerenje osmanskih vlasti i da je bio u velikoj milosti Porte. Nameće se pitanje na osnovu čega je tako brzo pao u nemilost, smijenjen sa svih dužnosti i na kraju pogubljen. Autori navode više razloga za takav razvoj situacije. Nepodijeljeno je mišljenje da je odlučnošću i nepokolebljivošću u nastojanju da zavede red u Bosni, u čemu je u dobroj mjeri i uspio, protiv sebe okrenuo znatan dio bosanskohercegovačkog stanovništva. Posebno se ističe njegov pohod u Hercegovinu u maju 1760. godine na što su Mostarci uputili žalbu Porti optuživši ga kako „zatire muslimane u Bosni“.⁷

Vrijeme vezivanja Mehmed-paše Kukavice obilježili su nemiri i česte pobune unutar Bosanskog pašaluka. Uprkos tome, on je za relativno kratko vrijeme, ukupno šest i po godina u dva maha⁸, podigao oko osamdeset vjersko-prosvjetnih, koristonosnih, privrednih i drugih objekata u osam bosanskih gradova i sela (Foča, Goražde, Prijepolje, Sarajevo, Travnik, Visoko, Vitez, selo Slimeni). Među uvakufljenim objektima treba spomenuti džamije, medrese, mektebe, tekije, mostove, sebilj, česme, sahat-kulu, bezistan, hamam, karavan-saraj, dućane itd.

Sve donedavno, odnosno do pojave petotomnog djela *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*⁹, nisu bile poznate druge vakufname ovoga najvećeg vakifa 18. stoljeća u Bosni. Mehmed-paša Kukavica je za svoga boravka u Bosni vakufljenje objekata definisao s tri vakufname. Prva je ovjerena na šerijatskom sudu u Travniku 15. zu-l-ka'deta 1171/21. jula 1758. godine. Njom je definisano uvakufljenje i rad najvećeg dijela objekata koje je Mehmed-paša sagradio i uvakufio u Foči, Sarajevu, Travniku i drugim mjestima. Na osnovu ove vakufname Alija Bejtć je uradio studiju o Mehmed-paši Kukavici.¹⁰ Hro-

7 Alija Bejtć, „Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica“, str. 86.

8 Neki autori navode da je u tri navrata bio valija Bosne (vidi: Enes Pelidija, „Bosanski ejalet od 1593. god. do Svištovskog mira 1791. god.“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, str. 166).

9 Vakufska direkcija Turske je 2016. godine objavila djelo u pet tomova pod naslovom *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*. U ovom djelu štampane su kratke regeste bosanskohercegovačkih vakufnama na turskom, engleskom i bosanskom jeziku, a koje se čuvaju u Bosni i Hercegovini i Republici Turskoj, te izvršena transliteracija onih vakufnama koje su uvrštene u ovo djelo. I pored nesistematičnog odabira uvrštenih vakufnama, te grešaka prilikom identifikacije osoba i ubikacije lokaliteta o kojima se govori u ovim vakufnamama, djelo predstavlja važan iskorak u proučavanju historije Bosne u sastavu Osmanskog Carstva. U ovom djelu prvi put su publikovane mnoge vakufname za koje se nije znalo da su sačuvane. Među njima su i dvije vakufname Mehmed-paše Kukavice, o kojima će u ovom radu opširnije biti riječi. *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cilt 1-5, Ankara, 2016.

10 Vakufnamu je predstavio Alija Bejtć u radu „Vakufnama bosanskog valije Mehmed-paše Kukavice“, *Naše starine* II, Sarajevo, 1954, str. 156-157. Ovjeren prijepis vakufname se nalazi u Fondu vakufnama Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, V-205(696).

nološki posmatrano, druga vakufnama ovoga vakifa ovjerena je 20. muharrema 1173/13. septembra 1759. godine. Ovom vakufnamom vakif je uvakufio kovačnicu, kafanu, pet zlatarnica, sobe za trgovce, 14 dućana izgrađenih uz medresu u Travniku u han zidan u kamenu u kasabi Jajce koja pripada Travniku. Prihode od ovih privrednih objekata namijenio je za održavanje medrese u Travniku.¹¹ Trećom vakufnamom Mehmed-paša je uvakufio 75 rukopisnih kodeksa za svoju medresu koju je sagradio u Travniku, te druge stvari potrebne ovoj ustanovi. Ova vakufnama ovjerena je 7. džumade-l-evvela 1173/27. decembra 1759. godine, nepunu godinu prije nego je Mehmed-paša napustio položaj valije u Bosni.¹²

Vakufnama Mehmed-paše Kukavice iz 1173/1759. godine

Ova vakufnama, hronološki treća po redu, napisana je i ovjerena na šerijatskom sudu od strane kadije Bosna-Broda (kadija nadležan za područje Travnika i Zenice sa sjedištem u Travniku) hadži Ibrahim-efendije. Prilikom verifikacije ove vakufname vakifovi opunomoćenici na sudu bili su čohadar na Dvoru Ali-aga, sin Abdulahov i divitdar hadži Memiš-aga, a za muteveliju je imenovao tadašnjeg ćehaju Emin-agu, sina Hasan-aginog. Osim biblioteke koju je uvakufio za svoju medresu, Mehmed-paša Kukavica je ovom vakufnamom uvakufio i druge stvari potrebne za ovu odgojno-obrazovnu instituciju: tri para kadifom izvezenih jastuka, četiri ćilima, sećiju, posuđe, kazan za veš, sedžadu za mihrab, hasure, fenjer i svjetiljke.

Vakif je uvakufio i 2.000 groša, koje je odredio da se daju pod zakoniti zakup, a od godišnje dobiti odredio je prihode drugom imam u njegovu džamiju u Travniku, četvrtom mujezinu,¹³ službenicima vakufa (pisaru, džabiji), te za podmirivanje troškova ishrane učenika, rasvjete u medresi i šadrvanu i druge troškove. Među svjedocima vakufname najviše je službenika njegovog dvora iz Travnika i imam vakifove džamije iz ovoga grada. Ovom vakufnamom Mehmed-paša Kukavica upotpunjuje nedostajuće i nedefinisane službe u drugim vakufnamama.

Prijepis je uzet iz: Vakıflar Kayıtlar Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, defter br. 456, str. 144. *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4. cilt, str. 1573-1576.

- 11 Prijepis vakufname u: Vakıflar Kayıtlar Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, defter br. 624, str. 584. *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4. cilt, str. 1580-1582. Vakufnama do sada nije prevedena na bosanski.
- 12 Prijepis vakufname se nalazi u: Vakıflar Kayıtlar Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, defter br. 456, str. 144. *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4. cilt, str. 1577-1579. Vakufnama se prvi put prevodi na bosanski jezik.
- 13 Imam, mujezinima i drugom osoblju koje nije navedeno u ovoj vakufnami primanja su definisana prvom vakufnamom iz 1758. godine. V. Alija Bejtić, „Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica“, str. 88 i dalje.

Biblioteka Mehmed-paše Kukavice u Travniku

Medresa Mehmed-paše Kukavice nalazila se nedaleko od njegove džamije u Travniku, u novom dijelu grada gdje se kasnije formirala Gornja čaršija. Sagrađena je u posljednjoj godini vakifovog boravka u Bosni (1759/60), a imala je tlocrtno rješenje u obliku slova „U“ i spadala u medrese srednjeg ranga. Stradala je u požaru 1856. godine. Mehmed-pašinu džamiju i medresu obnovio je 1867. godine Ali-beg Hasanpašić, pa je ova medresa poznata i kao Ali-begova medresa.¹⁴ Za potrebe medrese, ali i stanovnika Travnika općenito, Mehmed-paša Kukavica je ovom vakufnamom uvakufio 75 rukopisnih kodeksa. Djela su navedena najčešće samo po imenu autora, komentatora ili skraćenicom iz naslova prema kojoj su bila poznata. Neki naslovi su pogrešno ispisani, a neki pogrešno identifikovani, odnosno pripisani autoru kome ne pripadaju, što će detaljnije biti navedeno prilikom šire identifikacije svakog navedenog naslova. Vakif je vakufnamom odredio da se knjige imaju predati u ruke muderrisa novosagrađene medrese, s obavezom čuvanja u posebnoj prostoriji. Mogu se izdavati učenicima medrese, ali i stanovnicima Travnika uz odgovarajući zalog i jakog jamca. Nakon upotrebe knjige je potrebno ponovo vratiti na čuvanje u medresu. Na početku svakog kodeksa nalazi se vakifova bilješka o uvakufljenju, pisana prije uvakufljenja. Bilješka je na arapskom jeziku, ispisana lijepim kaligrafskim nashi pismom. Sadržaj bilješke, koju možemo označiti ex librisom ove biblioteke, glasi:

وقفت هذه النسخة لله العلي الأعلى وأنا الحقير الحاج محمد باشا يسر الله له من الخير ما يشاء

Waqaftu hādihī an-nuṣḥa li Allah al-‘aliyy al-a‘lā wa ana al-ḥaqīr al-ḥāḡḡ Muḥammad-pāšā, yassara Allāh lahu min al-ḥayr mā yašā u,

što znači: „U ime Uzvišenog Allaha ovaj primjerak uvakufljujem ja, siromah hadži Mehmed-paša, neka mu Allah olakša svako dobro.“

Bilješka je često ovjerena većim ovalnim pečatom u kojem je u tri reda ispisan tekst:

وما توفيقى إلا بالله عليه توكلت وإليه أنيب عبده الحاج محمد سنة ١١٦٦

Wa mā tawfiqī illā bi Allāh, ‘alayhi tawakkaltu wa ilayhi unību, ‘Abduhū al-ḥāḡḡ Muḥammad, sana 1166

„Uspjeh moj zavisi samo od Allaha, u Njega se uzdam i Njemu se obraćam! Njegov rob, hadži Muhamed, 1166. (1752) godina.“

Tematska struktura biblioteke je uobičajena za medrese XVIII stoljeća. Najviše je rukopisa iz oblasti islamskog prava i jezikoslovlja, odnosno gramatike arapskog jezika. Većina knjižnog fonda je na arapskom (87%), a ostatak (13%) na turskom jeziku. Rukopisi ove biblioteke su uvezani u mehki kožni

14 Više o medresi Mehmed-paše Kukavice u Travniku vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Mostar, 1999, str. 212-213.

povez i dobro očuvani. Karakteristika biblioteke Mehmed-paše Kukavice je da je u svom sastavu sadržavala izvjesan broj medicinskih djela. U vakufnama se ne navode naslovi, nego samo da postoje djela iz medicine, 4 kodeksa. Među ovim djelima je i *Šarḥ Kulliyāt al-Qānūn*, komentar čuvenog djela iz medicine *al-Qānūn fī at-ṭibb*, koje je stoljećima i na Istoku i na Zapadu slovalo kao medicinska enciklopedija, a doživjelo je mnogobrojne prijepise, prijevode, komentare i štampana izdanja.¹⁵

Fond biblioteke se kasnije uvećavao, uglavnom vakufljenjem knjiga od strane pojedinaca. Ali-beg Hasanpašić, koji je obnovio džamiju i medresu Mehmed-paše Kukavice, izradio je i pečat ove medrese koji je bio utisnut na rukopisima koje je on uvakufio (GHB, R-8451, fol. 1a). Medresa, a uz nju i biblioteka, radila je do 1914. godine. Na jednom rukopisu nalazimo bilješku da ga je za hadži Mehmed-pašinu medresu, pod uslovom da ne smije biti prodan, naslijeđen niti dat u zalog, a radi postizanja Allahovog zadovoljstva, uvakufio mulazim Aziz, sin Salihov, rodom iz Bitolja (GHB, R-2646). Sačuvani dio knjižnog fonda kasnije je priključen Elči Ibrahim-pašinoj biblioteci, da bi 1941. godine dospio u Gazi Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu, gdje se i danas nalazi.

U rukopisnom fondu GHB sačuvan je 31 kodeks, odnosno 36 djela koje je uvakufio Mehmed-paša Kukavica, što predstavlja prvi fond biblioteke ove medrese.¹⁶

Popis naslova biblioteke Mehmed-paše Kukavice

Br. prim.	Naslov djela u transkripciji	Naslov djela kako je naveden u vakufnama	R.b.
5	Šarḥ al-Buḥārī min al-Qastalānī ¹⁷	شرح البخاري من القستلاني	١.

15 Autor djela je Abū ‘Alī al-Ḥusayn b. ‘Abdullāh, Ibn Sīnā al-Buḥārī (u Evropi poznatiji kao Avicena), umro 256/870. godine.

16 Signature sačuvanih rukopisa iz kolekcije Mehmed-paše Kukavice koji se čuvaju u Fondu rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke: R-116, R-117, R-118, R-119, R-192, R-256, R-653, R-686, R-736, R-1370, R-1382, R-2497, R-2646, R-3453, R-3461, R-3464, R-3473, R-3530, R-7949, R-7950, R-8105, R-8107, R-8115, R-8392, R-8393, R-8406, R-8407, R-8461, R-8468, R-8472, R-8476.

17 Puni naziv djela je *Iršād as-sārī li šarḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī*. Komentar zbirke hadisa *al-Ġāmi‘ aṣ-Ṣaḥīḥ*, koju je sakupio Abū ‘Abdullāh Maḥammad b. Ismā‘īl al-Buḥārī. Autor komentara je Aḥmad b. Muḥammad al-ḥaṭīb al-Qastalānī. Prvi, drugi, treći i peti svezak ovoga djela iz kolekcije Mehmed-paše Kukavice čuvaju se u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke. Nedostaje četvrti svezak ovoga djela, koji je zagubljen prije prenosa u Gazi Husrev-begovu biblioteku. Djelo je prepisano 1162/1748. godine, četiri godine prije njegovog uvakufljenja (GHB, R-116-119).

2	Tafsīr Šarīf Baġawī ¹⁸	تفسير شريف بغوي	٢.
1	Tafsīr al-Ġalālayn ¹⁹	تفسير الجالين	٣.
1	Mullā Ġāmī ²⁰	ملا جامي	٤.
1	Ġāmi‘ aṣ-ṣaġīr ²¹	جامع الصغير	٥.
1	Mīrqāt al-luġa ²²	مرقات اللغة	٦.
1	Šarḥ ‘Aqā’id wa Ḥayālī ²³	شرح عقائد وخيالي	٧.
1	Taṣḍīqāt taṣawwūrāt ²⁴	تصديقات تصورات	٨.
1	Akmal šarḥ al-Hidāya ²⁵	اكمل شرح الهداية	٩.
1	Nahr ar-Rāfiq šarḥ Kanz ²⁶	نهر الرفاق شرح كنز	١٠.

- 18 U transkripciji vakufname o uvakufljenju knjiga za medresu Mehmed-paše Kukavice u Travniku, koja je objavljena u djelu *Bosanske vakufname* pogrešno pročitano Nebevi (v. *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, 4. cilt, str. 1580). Digitalna kopija faksimila vakufname koju smo imali na uvidu teško je čitljiva zbog razlivene tinte, ali se jasno vidi da je riječ o Begaviju. Jedan svezak ovog djela iz biblioteke Mehmed-paše Kukavice nalazi se u Fondu rukopisa GHB, R-8406.
- 19 Kratak komentar Kur’ana što su ga napisali Ġalāluddīn Abū ‘Abdullāh Muḥammad b. Aḥmad al-Maḥallī i Ġalāluddīn ‘Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūṭī.
- 20 *Al-Fawā’id ad-diyā’iyya*, djelo iz gramatike arapskog jezika. Autor djela je Nūriddīn ‘Abdurrahmān b. Aḥmad Nūriddīn al-Ġāmī, a djelo je poznato pod nazivom *Mullā Ġāmī*. Djelo je u vakufnami navedeno prema autoru, jer je tako bilo poznato, što nije rijedak slučaj u popisu naslova djela u bibliotekama osmanskog perioda.
- 21 Zbirka hadisa koju je sastavio Ġalāluddīn ‘Abdurrahmān b. Abū Bakr as-Suyūṭī. Ovo djelo iz biblioteke Mehmed-paše Kukavice je sačuvano i evidentirano u Fondu rukopisa GHB pod brojem R-8392.
- 22 Arapsko-turski rječnik od nepoznatog pisca. Radi se o rječniku pod nazivom *Luġat Muntahā*, koji se često miješao sa drugim rječnikom pod nazivom *Mīrqāt al-luġa*, što je i ovdje slučaj, s obzirom na to da je ovaj rječnik sačuvan i nalazi se u kolekciji rukopisa GHB, R-1382.
- 23 Ovdje su registrirana dva djela. Prvo je komentar na djelo iz disputacije. S obzirom na to da nije naveden ni autor ni naziv djela, teško je identifikovati o kojem se komentaru i kojeg djela radi. Drugo djelo, pod nazivom *Ḥiyālī*, vjerovatno predstavlja glosu koju je napisao Mawlā Aḥmad b. Mūsā al-Ḥayālī na Taftazānījev komentar Nasafījevog djela iz akaida.
- 24 Teško je prema ovako formulisanom naslovu odrediti o kojem djelu je riječ. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci se nalazi djelo *Taṣḍīqāt (Šarḥ ar-Risāla aš-šamsiya)* koje je preneseno iz Elči Ibrahim-pašine biblioteke u Travniku. S obzirom na to da nema vlasničke bilješke, ne može se pouzdano utvrditi da li je riječ o ovom djelu iz vakufname.
- 25 Puni naslov djela *Šarḥ al-‘Ināya ‘alā al-Hidāya* autora Akmaluddīna Muḥammada b. Muḥammada b. Maḥmūda b. Aḥmada al-Bābartija (GHB, R-8105).
- 26 Potpun naslov djela je *an-Nahr al-fā’iq bi šarḥ Kanz ad-daqa’iq*, iz islamskog prava, koje je napisao Sirāġuddīn ‘Omar b. Ibrāhīm b. Nuġaym. Djelo je iz autografa prepisano 1015/1607. godine. U vrhu prve dvije stranice ispisana je vlasnička bilješka Mehmed-paše Kukavice iz godina 1166/1752. (GHB, R-192).

1	Fatāwā al-Ustūrīstī ²⁷	فتاوى الاستورستي	۱۱.
1	Muḥtār al-luġāh ²⁸	مختار اللغة	۱۲.
1	Šarḥ aš-Šāṭibī ²⁹	شرح الشاطبي	۱۳.
1	Šarḥ al-Hidāyā ³⁰	شرح الهداية	۱۴.
1	Ḥazā'in al-fatāwā ³¹	حزائن الفتاوى	۱۵.
1	Dustūr al-luġa ³²	دستور اللغة	۱۶.
1	Aḥtārī al-luġa ³³	أختري اللغة	۱۷.
1	Šawāhid al-Muġnī ³⁴	شواهد المغني	۱۸.
1	Fiqh muta'alliq kitāb ³⁵	فقه متعلق كتاب	۱۹.
1	Qirā'at muta'alliq kitāb ³⁶	قراءة متعلق كتاب	۲۰.
1	Šarḥ Qašīda al-Burda ³⁷	شرح قصيدة البردة	۲۱.
1	Natā'ig al-funūn ³⁸	نتائج الفنون	۲۲.

- 27 Prvi svezak djela *Kitāb al-fuṣūl*. Djelo o hanefijskom fikhu, što ga je napisao Abū al-Faṭḥ Muḥammad b. Maḥmūd b. Ḥusayn al-Ustrūšanī al-Ḥanafī. (GHB, R-1370).
- 28 Vjerovatno je riječ o rječniku pod nazivom *Šarḥ-i Baḥr al-ġarā'ib - Luġat-i Ḥalīmī*, a predstavlja komentar na perzijsko-turski rječnik *Baḥr al-ġarā'ib*. Oba djela je napisao Luṭfullāh b. Abū Yūsuf al-Ḥalīmī (GHB, R-3530).
- 29 Prvi svezak komentara na djelo *Kitāb aš-Šāṭibiyya fī al-qirā'a as-sab'a*. Postoji više komentara na ovo djelo, a na osnovu ovog naslova nije moguće utvrditi o kojem komentaru je riječ. Među sačuvanim rukopisima iz kolekcije Kukavice nema nijedan komentar ovoga djela.
- 30 Komentar na popularno djelo iz islamskog prava *al-Hidāya* autora Burhānuddīna 'Alīja b. Abū Bakra al-Marġinānija al-Ḥanafija. Postoji više komentara na ovo djelo, a o kojem je ovdje riječ iz naslova nije moguće odrediti.
- 31 Priručnik s područja fikha koji je služio kao podloga i uzorak za fetve. Napisao Aḥmad b. Muḥammad b. Abū Bakr al-Ḥanafī.
- 32 Arapski rječnik u skraćenoj preradi. Napisao Ḥusayn b. Ibrāhīm b. Aḥmad an-Naṭanzī. Ovaj primjerak iz Mehmed-pašine kolekcije čuva se pod brojem GHB, R-686.
- 33 Arapsko-turski rječnik od 40.000 riječi. Puni naziv rječnika je *al-Aḥtārī fī al-luġa*, autora Muštafa b. Šamsuddīna Aḥmada al-Qaraḥiṣārīja, al-Aḥtārīja.
- 34 Fragment komentara jezičkih primjera iz Ibn Hišāmovog djela *Muġnī al-labīb 'an kutub al-a'ārīb*.
- 35 Naslov ne ukazuje ni na jedno konkretno djelo. U kolekciji Mehmed-paše Kukavice nalazilo se djelo iz fikha pod nazivom *Nihāya al-kifāya fī dirāya al-Hidāya* (GHB, R-8107). Smatramo da bi se ovaj naslov mogao odnositi na ovo djelo.
- 36 Na osnovu ovako formulisanog naslova nismo mogli utvrditi o kojem djelu je riječ.
- 37 Komentar poznate *Qašīda al-burda*. Na osnovu naslova teško je odrediti o kojem komentaru je riječ. U rukopisnoj zbirci Gazi Husrev-begove biblioteke ne čuva se nijedan komentar ovoga djela koji je bio u vlasništvu Mehmed-paše Kukavice.
- 38 Kraće enciklopedijsko djelo o dvanaest znanosti, na turskom jeziku. Napisao Mawlā Yahyā b. Pīr 'Alī b. Naṣūḥ an-Naw'ī.

1	Sayyid Šarḥ Farā'id ³⁹	سید شرح فرائض	۲۳.
1	Tafsīr muta'alliq kitāb ⁴⁰	تفسیر متعلق کتاب	۲۴.
1	Wāqī'āt ⁴¹	واقعات	۲۵.
1	Talḥiṣ ⁴²	تلخیص	۲۶.
1	Ḥāšiyā 'alā Dībāḡa al-Hidāya ⁴³	حاشیة على ديباجة الهداية	۲۷.
1	Šarḥ al-'aqā'id ⁴⁴	شرح العقائد	۲۸.
1	Fanārī ⁴⁵	فناری	۲۹.
1	Mu'ğaz aṭ-Ṭibb muta'alliq ⁴⁶	معجز الطب متعلق	۳۰.
3	Ṭibb muta'alliq ⁴⁷	طب متعلق	۳۱.
1	Ġaznāwī ⁴⁸	عز نوي	۳۲.
1	Ḍaw' ⁴⁹	ضوء	۳۳.
1	Muġnī al-Labīb ⁵⁰	مغني اللبيب	۳۴.

39 Djelo iz nasljednog prava pod nazivom *Šarḥ al-Farā'id as-Sirāġiyya al-musammā bi al-Farā'id aš-Šarīfiyya* napisao je as-Sayyid aš-Šarīf 'Alī b. Muḥammad b. 'Alī al-Ġurġānī.

40 Na osnovu ovako formulisanog naslova nismo mogli utvrditi o kojem djelu je riječ. Vjerovatno je riječ o komentaru sure *al-Anbiyā'*, djelu koje se nalazilo u Mehmed-pašinoj kolekciji, a nije navedeno u vakufnami (GHB, R-۲۶۴۶).

41 Priručnik o raznim fikskim pitanjima na arapskom jeziku namijenjen prvenstveno za muftije. Djelo se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem GHB, R-8115.

42 Djelo o arapskoj stilistici što ga je napisao Muḥammad h. 'Abdurrahmān al-Qazwīnī Ġalāluddīn.

43 Glosa uvodu poznatog djela iz islamskog prava pod nazivom *al-Hidāya*. Na arapskom jeziku napisao Sa'd b. 'Īsā b. 'Āmir Čalabī (GHB, R-2497).

44 Na osnovu ovako formulisanog naslova nismo mogli utvrditi o kojem djelu je riječ.

45 Djelo iz logike pod naslovom *al-Fawā'id al-Fanāriyya (Šarḥ al-Īsāġōġī li al-Fanārī)* koje je napisao Šamsuddīn Muḥammad b. Ḥamza al-Fanārī (GHB, R-3473/1).

46 Sažetak poznatog djela iz medicine *al-Qānūn*. Puni naziv djela je *al-Muġnī fī šarḥ Mu'ğaz al-qānūn fī aṭ-ṭibb* autora Sadīduddīna b. Ḍiyā'uddīna Mas'ūda al-Kāzarūnīja as-Sadīdīja (GHB, R-8472).

47 U kolekciji Mehmed-paše Kukavice sačuvana su dva djela iz oblasti medicine koja se ne navode u vakufnami i to: *Šarḥ al-asbāb wa al-'alāmāt* koje je napisao Naġībuddīn Abū Ḥāmid Muḥammad b. 'Alī b. 'Umar as-Samarqandī i *Šarḥ al-Qānūn fī aṭ-ṭibb*, komentar *Kanuna* autora 'Alā'uddīna Abū al-Ḥasana 'Alīja b. Abū al-Ḥazma Ibn an-Nafīsa al-Qaršīja.

48 *Al-Muqaddima al-Ġaznawiyya*, djelo iz islamskog prava autora Aḥmada b. Muḥammada al-Ġaznawīja al-Ḥanafīja.

49 Sažetak komentara al-Muṭarrizījeva djela *al-Miṣbāḥ*. Ovaj sažetak je napisao Tāġuddīn Muḥammad b. Muḥammad b. Aḥmad al-Isfarā'inī al-Fāḍil pod naslovom *Ḍaw' al-Miṣbāḥ muḥtaṣar al-Miftāḥ* (GHB, R-3461).

50 Djelo iz gramatike arapskog jezika. Napisao 'Abdullāh b. Yūsuf b. Aḥmad Ibn Ḥiṣām. Puni naziv djela je *Muġnī al-labīb 'an kutub al-'arīb* (v. bilješku 34).

1	Miṣbāḥ ʾīla Dībāḡa ⁵¹	مصباح ايله ديياجا	۳۵.
2	Tafsīr Abū as-Suʿūd ⁵²	تفسير ابو السعود	۳۶.
1	Maṣābīḥ šarīf ⁵³	مصاييح شريف	۳۷.
1	Šarḥ Mawāqīt ⁵⁴	شرح مواقيت	۳۸.
1	Muṭawwal ⁵⁵	مطول	۳۹.
1	Mullā Ḥusraw ⁵⁶	ملا خسرو	۴۰.
1	Hidāya-i šarīf ⁵⁷	هدايه شريف	۴۱.
1	Nūniyya maʿa Šarḥ Ḥayālī ⁵⁸	نونية مع شرح خيالي	۴۲.
1	Abū al-Muntahā ⁵⁹	ابو المنتهى	۴۳.
1	Šarf Ğumlasī ⁶⁰	صرف جمله سي	۴۴.
1	Sayyid ʿAlī zāde ⁶¹	سيد علي زاده	۴۵.

- 51 Kodeks s dva naslova. Prvo je *al-Miṣbāḥ*, djelo koje obrađuje agense u arapskoj gramatici. Predstavlja sažetak Ğurġānjevih radova iz sintakse arapskog jezika, a napisao ga je Nāšir b. ʿAbdussayyid b. ʿAlī al-Muṭarrizī al-Ḥawārizmī, Abū al-Faṭḥ. Drugi naslov je uvodni dio nekog djela. Djelo *al-Miṣbāḥ* iz kolekcije Mehmed-paše Kukavice je sačuvano i nalazi se u GHB, R-3464/3, ali zajedno sa druga dva djela koja se ovdje ne spominju.
- 52 Prvi svezak komentara Kurʿana, od početka do kraja sure *Maryam*. Napisao Abū as-Suʿūd Aḥmad b. Muḥammad al-ʿImādī (GHB, R-8407).
- 53 U vakufnami pogrešno napisano مصاييح. Vjerovatno je riječ o hadiskom djelu *Maṣābīḥ as-sunna* koje je napisao Ḥusayn b. Masʿūd al-Farrāʾ al-Baġawī aš-Šāfiʿī.
- 54 Iz naslova nije jasno na koje djelo se odnosi, vjerovatno na komentar djela *al-Mawāqīt*. Komentar je napisao ʿAlī b. Muḥammad al-Ğurġānī.
- 55 *Al-Muṭawwal* - *Šarḥ Talḥīš al-miftāḥ*, komentar djela iz stilistike. Osnovno djelo je napisao Muḥammad b. ʿAbdurrahmān b. Aḥmad b. Muḥammad al-Qazwīnī, a ovaj komentar Masʿūd b. ʿUmar b. ʿAbdullāh at-Taftazānī.
- 56 Muḥammad b. Farāmurz b. ʿAlī Mullā Ḥusraw je autor više djela. Iz ovako formulisanog naslova teško je utvrditi o kojem djelu je riječ.
- 57 *al-Hidāya fī al-fiqḥ al-Ḥanafī*, djelo o hanefijskom fikhu, što ga je napisao Šayḥ Burhānuddīn ʿAlī b. Abū Bakr al-Marġīnānī al-Ḥanafī.
- 58 Kodeks sadrži dvije kaside iz islamskog vjerovanja. Prvo djelo je *al-Qaṣīda an-nūniyya fī al-ʿaqāʾid*, autora mawlānā Ḥiḍr-beya b. Ğalāluddīna b. Aḥmad-paše, a drugo *Šarḥ al-Qaṣīda an-nūniyya li al-Ḥayālī* koju je kao komentar na prethodnu kasidu napisao Aḥmad b. Mūsā al-Ḥayālī.
- 59 Komentar djela *al-Fiqḥ al-Akbar* iz islamskog prava. Komentar je napisao Aḥmad b. Muḥammad al-Maġnisāwī.
- 60 Naslov ne ukazuje ni na jedno konkretno djelo. U kolekciji Mehmed-paše Kukavice, u kodeksu s djelom *Dawʿ* nalazi se i djelo *Risāla fī maʿānī al-ḥurūf* (GHB, R-3464/1). Držimo da bi se ovaj naslov mogao odnositi na ovo djelo.
- 61 Mawlā Yaʿqūb b. Sayyid Alī zāde je poznat po dva djela. Jedno je glosa na Ğurġānjev komentar iz nasljednog prava, a drugo iz gramatike arapskog jezika, glosa na komentar uvoda djela *al-Miṣbāḥ*. Na osnovu ovog naslova teško je utvrditi o kojem od ova dva djela je riječ.

1	Ḥisām Kāṭī ⁶²	حسام كاتي	٤٦.
1	Mašāriq aš-šarīf ⁶³	مشارق الشريف	٤٧.
1	Multaqā ⁶⁴	ملتقى	٤٨.
1	Ḥalabī ⁶⁵	حلبى	٤٩.
1	Mawḍu‘āt ‘Alī al-Qārī ⁶⁶	موضوعات علي القاري	٥٠.
1	Šamā’il aš-šarīf ‘Alī al-Qārī ⁶⁷	شمائل الشريف علي القاري	٥١.
1	Muntaḥab ⁶⁸	منتخب	٥٢.
1	Ṭarīqāt Šarḥ Raġab efendī ⁶⁹	طريفات شرح رجب أفندي	٥٣.
1	Durar ⁷⁰	درر	٥٤.
1	Ṭarīqā al-Muḥammadiyya ⁷¹	طريقة المحمدية	٥٥.
1	Šir‘a ⁷²	شريعة	٥٦.

62 Glosa komentaru djela *al-Īsāgūġī*. Komentar je napisao Ḥuṣāmuddīn Ḥasan al-Kāṭī, a ovu glosu Muḥammad b. Muḥammad al-Bardā’ī at-Tibrīzī. I ovo djelo je u vakufnami registrirano prema piscu komentara, a ne glose (GHB, R-3473/2).

63 Vjerovatno je riječ o djelu pod naslovom *Mašāriq al-anwār an-nabawiyya min al-aḥbār al-muštafawiyya*, autora Ḥasana b. Muḥammada b. Ḥasana as-Saġānīja.

64 Djelo iz islamskog prava koje je dugo vremena služilo kao udžbenik u našim medresama. Na arapskom jeziku napisao Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm al-Ḥalabī.

65 Komentar djela *Munya al-muṣallī wa Ġunya al-mubtadī*. Djelo iz oblasti islamskog prava. Na arapskom jeziku napisao Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm al-Ḥalabī. Djelo je bilo popularno i služilo kao udžbenik u medresama. U našim bibliotekama sačuvano je četrdesetak primjeraka ovoga djela.

66 *Mawḍū‘āt ‘Alī al-Qārī*, djelo iz hadisa koje je napisao ‘Alī b. Sulṭān Muḥammad al-Qārī. Čuva se u Biblioteci pod brojem GHB, R-8393.

67 Komentar djelu iz hadisa *aš-Šamā’il*. Autor komentara je ‘Alī b. Sulṭān Muḥammad al-Qārī.

68 Na osnovu ovako formulisanog naslova nismo mogli utvrditi o kojem djelu je riječ.

69 Puni naziv djela je *al-Wasīla al-Aḥmadiyya šarḥ at-Ṭarīqa al-Muḥammadiyya*. Komentar je na arapskom jeziku napisao Raġab b. Aḥmad al-Āmidī, al-Qaysari, ar-Rūmī, al-Ḥanafī.

70 Puni naziv djela je *Durar al-hukkām fī šarḥ Ġurar al-aḥkām*. Djelo je na arapskom jeziku napisao Muḥammad b. Farāmurz b. ‘Alī Mawlā Ḥusraw. Djelo se čuva u kolekciji rukopisa Biblioteke (GHB, R-3453/1). Zajedno sa ovim djelom uvezana su još dva djela koja su, također, bila dio kolekcije Mehmed-paše Kukavice, a ne navode se u popisu u vakufnami, i to:

Sihām ar-rabṭ fī al-maḥmas Ḥālī al-wasaṭ tarġamasī, djelo iz tesavvufa koje je na turskom jeziku napisao Maḥmad ‘Alī i ‘Uqūd manzūm min sunan Sayyid al-mursalīn, djelo iz fikha, na arapskom jeziku, autora Muḥammada b. Abū Bakra.

71 Zbirka pouka i propovijedi iz Kur’ana i hadisa. Na arapskom jeziku sastavio Muḥammad b. Pīr ‘Alī al-Birgiwī.

72 *Šir‘a al-islām*, djelo iz propovjedništva autora Muḥammada b. Abū Bakra Imām-zadea, aš-Šaġrīja, al-Ḥanafīja.

1	Naḥw ġumlasī ⁷³	نحو جملة سي	٥٧.
1	Izhār ⁷⁴	اظهار	٥٨.
1	Wanqūlī ⁷⁵	ونقولي	٥٩.
1	Šifā' Šarīf ⁷⁶	شفاء شريف	٦٠.
1	Tāğ Šarḥ šarīf al-Hidāya ⁷⁷	تاج شرح شريف الهداية	٦١.
1	Mirṣād al-'ibād ma'a Natā'ig al-Funūn ⁷⁸	مرصاد العباد مع نتائج الفنون	٦٢.
1	Wāqi'āt al-muftīn ⁷⁹	واقعات المفتين	٦٣.
1	Šarḥ Uṣūl ⁸⁰	شرح اصول	٦٤.

Prijevod vakufname Mehmed-paše Kukavice

Pošto mi je predodčen sadržaj, presudio sam da je valjan i pravosnažan, kako u pojedinostima tako i općenito, kao što je potrebno sudijama u donošenju ispravnih odluka, svjestan da postoje različita mišljenja među uglednim pravnicima, a ja sam siromah hadži Ibrahim, kadija u Bosna Brodu, neka mi je oprošteno.

Hvala Allahu, Gospodaru svjetova, i neka je Božija milost i spas na predvodnika poslanikā Muhammeda, njegovu porodicu i sve sljedbenike, a potom: razlog pisanja ove šerijatske isprave i sastavljanja ovog punovažnog dokumenta je slijedeći:

Sadašnji valija ejaleta Bosna, posjednik titule velikog vezira, plemeni-ti, milostivi, poštovani, čestiti hadži Mehmed-paša, Uzvišeni Allah mu dao

73 Naslov ne ukazuje ni na jedno konkretno djelo. U kolekciji Mehmed-paše Kukavice, u kodeksu s djelom *Ḍaw'* nalazi se i djelo *al-Kāfīya fī an-naḥw* (GHB, R-3464/1). Držimo da bi se ovaj naslov mogao odnositi na ovo djelo.

74 Poznato djelo iz gramatike arapskog jezika koje je napisao Muḥammad Pīr 'Alī al-Birgiwī.

75 Rječnik pod naslovom *Tarğama-i Šihāḥ-i Ġawharī*, poznat kao *Wanqūlī*. Prijevod je uradio Maḥmad b. Muṣṭafā al-Wānī - Wanqūlī.

76 *Aš-Šifā' bi ta'rīf huqūq al-Muṣṭafā*. Na arapskom jeziku napisao al-Qāḍī Abū al-Faḍl 'Iyāḍ b. Mūsā al-Yaḥṣubī (GHB, R-256).

77 *Nihāya al-kifāya fī Dirāya al-Hidāya*, komentar djelu *al-Hidāya* koji je napisao 'Umar b. Šadr aš-Šarī'a al-Awwal Aḥmad b. 'Ubaydullāh al-Maḥbūbī, Tāğ aš-Šarī'a (GHB, R-٨١٠٧).

78 Kodeks sadrži dva djela. Prvo je sufijsko-filozofsko djelo koje je na perzijskom jeziku napisao 'Abdullāh b. Muḥammad b. Šāhādūr al-Asadī ar-Rāzī, a drugo kraće enciklopedijsko djelo o dvanaest znanosti, na turskom jeziku, napisao Mawlā Yaḥyā b. Pīr 'Alī b. Naṣūḥ an-Naw'ī.

79 Priručnik o raznim fikhskim propisima, namijenjen prvenstveno za muftije. Sabrao i sredo 'Abdulqādir b. Yūsuf Ibn an-Nağīb (Nağībzāde)

80 Na osnovu ovako formulisanog naslova nismo mogli utvrditi o kojem djelu je riječ.

svako dobro u onome što hoće i želi, u vezi sa predmetom o kome će niže biti riječi, odredio je da mu budu opunomoćenici čohadar na Dvoru Ali-aga, sin Abdulahov, i divitdar hadži Memiš-aga, sin ... [ime nije upisano], koji će svjedočiti u prisustvu sadašnjeg čehaje, uvaženog stuba slavni i plemenitih, hadži Omer-age, neka mu je čast trajna, poštovanog spomenutog gospodina, koji kao dvorski službenik u gradu Travniku zaključuje ugovore na svijetlom časnom šerijatskom sudu i koji će na najbolji način niže navedeno vakufljenje zavesti u sidžil i namijeniti u dobrotvorne svrhe. Za muteveliju vakufa odredio je sadašnjeg čehaju čauša u Bosni, ponosa među jednakima, Emin-agu, sina Hasan-aginog. U prisustvu opunomoćenika izrečeno je i riječima potvrđeno da hajir sahibija i dobročinitelj, sretni spomenuti vezir, ono što je od svog najboljeg imetka i imovine kupio i stekao u posjed uvakufljuje:(...) ⁸¹, što je ukupno 44 sveska knjiga, zatim tri para vezenih jastuka od kadife, jedan središnji i dva ćilima sa strane, jedan minder punjen vunom, jedan makat (prekrivač za sećiju) od čohe, jedan mesingani svijećnjak, zatim bakreno posuđe: deset leđena zapremine 23 oke, deset ibrika, deset sahana zapremine 7 i po oka, deset kanti s poklopcima zapremine 29 oka što iznosi 300 dirhema, kazan za veš zapremine 8 oka, još jedan mesingani svijećnjak, devet bronzanih svijećnjaka, Šarkoy ćilim, jedna sedžada za mihrab, četiri egipatske hasure, jedan stakleni fenjer, dvije svjetiljke i halalom stečenih dvije hiljade groša u novcu. Sve ovo izdvaja iz svoga imetka i uvakufljuje kao trajni vakuf i izdvajanje pod slijedećim uvjetima:

Navedene knjige (biblioteka) će se smjestiti u nedavno izgrađenu medresu u Travniku, a onaj ko bude muderis knjige će čuvati na posebnom mjestu i izdavati samo učenicima medrese koji tu borave, kao i na traženje stanovnika Travnika uz zalog i valjanog žiranta. Nakon upotrebe knjige će se ponovo držati i čuvati na svom mjestu. Navedena tri para jastuka od kadife, jedan središnji i dva ćilima sa strane, minder, makat od čohe i jedan mesingani svijećnjak neka se stave u muderisovu sobu. Sedžada za mihrab, jedan mesingani svijećnjak i četiri egipatske hasure su za dershane, a devet ćilima i devet bronzanih svijećnjaka neka se stave u ostale sobe. Bakreno posuđe koje bude potrebno neka upotrebljavaju učenici koji borave u medresi, uz znanje mutevelije. Spomenuta svjetiljka sa staklenim fenjerom i jedna svjetiljka ispred dershane neka se pale po potrebi. Spomenuti iznos od 2.000 groša sa znanjem mutevelije davat će se u zakonit promet računajući od svakih deset akči da se dobije jedanaest, uz sigurnog jamca i odgovarajući zalog, čuvajući se kamatarenja i zelenaštva. Od procijenjene dobiti neka se daje drugom imamu u travničkoj džamiji dvije zdrave akče dnevno, četvrtom mujezinu dnevno tri

81 Slijedi popis knjiga koje su naprijed navedene u originalu i u transkripciji, uz dodatna objašnjenja.

zdrave akče, pisaru u vakufu dnevno jedna zdrava akča, džabiji dvije zdrave akče dnevno, muvekitu dvije zdrave akče dnevno. U spomenutoj medresi koja ima 10 soba, svake godine u časnom mjesecu ramazanu svakoj sobi po 12 zdravih akči dnevno neka se daje za hranu. Za ulje za dvije svjetiljke koje su postavljene u šadrvanu i ispred deršane, za svijeću u deršani i za hasure u sobama neka se daju dnevno četiri zdrave akče. Višak od prihoda neka se doda glavnici vakufa i rasporedi prema njegovim uvjetima. Nakon što sam postavio uvjete i odredbe i posredstvom opunomoćenika je sve precizirano, knjige, prostirke, posuđe i opremu u cijelosti i spomenuti iznos od 2.000 groša predao sam spomenutom muteveliji Emin Ahmed-agi, a on je tevljet prihvatio da raspolaže vakufom kao što to rade ostale mutevelije. Na kraju riječi i potvrde spomenutog mutevelije da se može upisati u sidžil, spomenuti opunomoćenik je okrenuo razgovor u drugom smjeru sa zahtjevom da spomenuto vakufljenje učini nevažecim i vrati novac i sve ostalo u prvobitno stanje, pravdajući to da je prema mišljenju uglednih imama vakufljenje novca i pokretne imovine nevažecé, izjavivši: „Želim da se novac, knjige i spomenute stvari vrate u posjed spomenutog gospodina koji je mene opunomoćio.“ Spomenuti mutevelija se usprotivio i pozvao na mišljenje imama Zufera, koje prenosi imam Ensari, Allah mu se smilovao, da je vakufljenje novca valjano, a vakufljenje pokretne imovine je prema mišljenju poznatog trećeg imama, savršenog (reb-bani) Muhameda b. Hasana eš-Šejbanija, poslije predaje i uvođenja u sidžil postalo neopozivo. „Tražim da se donese odluka o valjanosti i neopozivosti za novac, knjige i ostale stvari.“ Nakon promišljanja ovih zahtjeva, a imajući u vidu razmimoilaženje među uvažanim imamima i sagledavši vakufljenje od početka do kraja prema riječima onoga ko ga smatra dozvoljenim, sudija koji potpisuje dokument o valjanosti i neopozivosti spomenutog vakufa presudio je da je odluka pravno valjana i presuda punovažna. „Pa ko ga izmijeni nakon što je ovo čuo, grijeh pada na one koji ga mijenjaju, a Allah sve čuje i sve zna.“ Nagradu vakifu zagarantovao je Darežljivi i Plemeniti.

Ovo se dogodilo i zapisano sedmog džumade-l-evvela 1173. (27. decembra 1759) godine.

Prisutni činu vakufljenja:

Ahmed, čauš Divana; Mustafa, čauš Divana; Ismail, čauš Divana; Ali-efendi, imam Pašine džamije; ponos jednakih Mustafa-aga, povjerenik čauša; istaknuti pisar cifara Ali-efendi, tezkiredžija; predvodnik učenih Mustafa-efendi, timar defterdar; ponos uglednika Mehmed-beg, defter čehaja; ponos jednakih Ahmed-aga, zapovjednik buljuka; ponos drugova hadži Salih-aga, čehaja bevvaba; poštovani Mustafa-efendi, pisar Divana.

Dodatak ovoj vakufnami upisan je u defter i verifikovan na osnovu visoke zapovijedi 17. džumadel-ahira 1173/5. februara 1760. godine.

*Aktualni bosanski valija, poštovani hadži Mehmed-paša, radi Allahovog zadovoljstva, u gradu Travniku za biblioteku novoizgrađene medrese uvakufio je knjige kako bi bile uvedene u defter i pojedinačno registrovane.*⁸²

*Prijepis popisa navedenih knjiga registrovan je, osim u lokalnim defterima, i u centralnoj defterhani 29. džumadel-ahira 1173/17. februara 1760. godine.*⁸³

Library of Mehmed-pasha Kukavica in Travnik

Abstract

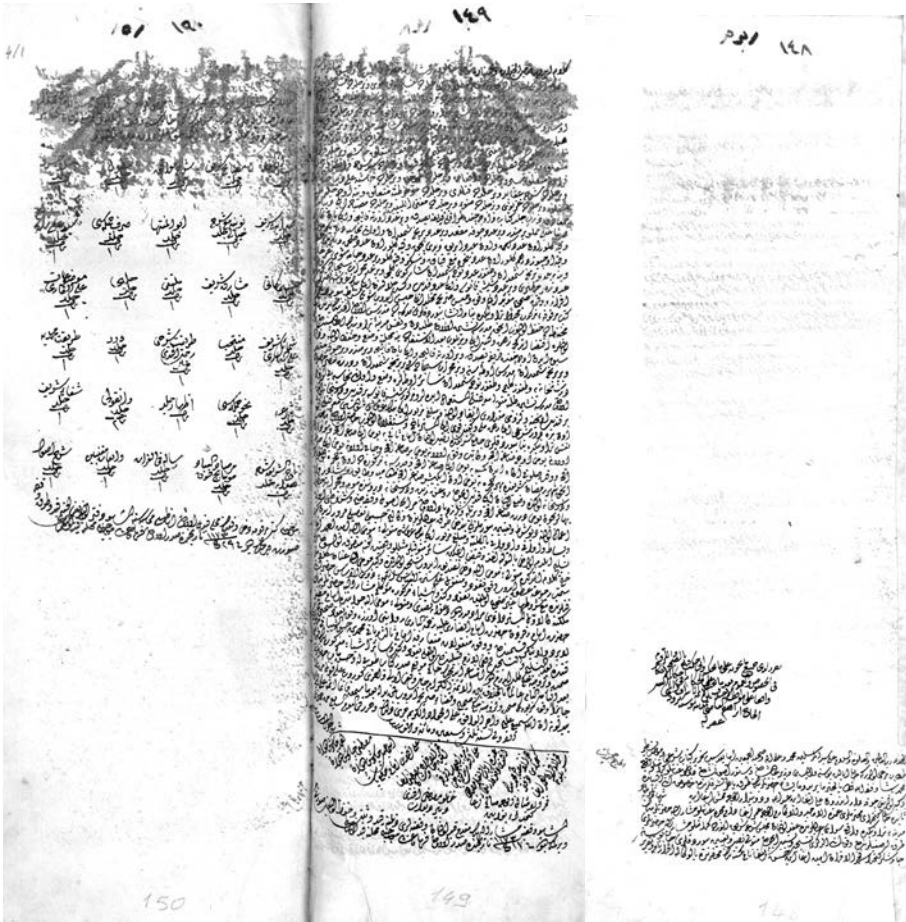
Mehmed-pasha Kukavica is one of the most prominent donors in Bosnia. He lived in the first half of the eighteenth century and during the short time as a vizier in Bosnia, he built around 80 religious-educational, and other buildings in eight cities of Bosnia. Until now, only one of his endowment charters was known, by which he organized the work of some of his endowments. This paper presents translated endowment charter which was not known until now, by which Mehmed-pasha Kukavica donated a library of 75 manuscript codices, as well some materials for equipping of the newly built madrasa, including 2000 akchas to be handed out for legal lease, and to meet the needs of maintaining his donations from the proceeds. A characteristic feature of the donated library is that it contained a number of medical works, including a commentary on the famous *al-Qānūn*. Thirty-five codices from this library have been preserved and are now in the manuscript collection of the Gazi Husrev-bey's Library.

Key words: Mehmed-pasha Kukavica, Travnik, Ottoman libraries, endowment charter.

---

82 Slijedi popis naknadno dodatih knjiga koji je, također, naprijed naveden u popisu biblioteke Mehmed-paše Kukavice.

83 U rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke čuvaju se još četiri djela koja se ne nalaze u popisu u ovoj vakufnami. Bilješka o uvakufljenju, pečat i drugi podaci su identični kao i kod drugih djela: *Mafātīḥ al-ġinān wa maṣābīḥ al-ġanān*, djelo iz etike na arapskom jeziku, autora Ya'qūba b. Sayyid 'Alīja ar-Rūmīja al-Brusawīja; *al-Ġāmi' al-waġīz (aw) al-Fatāwā al-Bazzāziyya*, zbirka fetvi na arapskom jeziku koju je sastavio Muḥammad b. Muḥammad b. Šihīb al-Kardarī al-Ḥanafī, b. Bazzāzī; druga zbirka fetvi pod naslovom *Kitāb al-ḥulāṣa (aw) Kitāb Ḥulāṣa al-fatāwā*, također na arapskom jeziku autora Ṭāhira b. Aḥmada b. 'Abdurrāšida al-Buḥārīja i prijevod Kur'ana, *Tarġama al-Qur'an bi at-turkī*, nepoznatog prevodioca.

Vakufnama Mehmed-paše Kukavice iz 1173/1759. godine